
Ennusteet jälkmodernissa kapitalismissa

Jens Beckert: *Imagined Futures: Fictional Expectations and Capitalist Dynamics*. Cambridge: Harvard University Press, 2016, 384 s.
ISBN 978-0-674-08882-5

Uusien markkinoiden luominen jälkmodernin kapitalismin oloissa perustuu mielikuvituksellisten ennusteiden käyttöön. Näin väittää Max Planck -instituutin sosiologian professori Jens Beckert kirjassaan *Imagined Futures*. Ennusteilla on hänen mukaansa kolme funktiota: ne legitimoivat toivottuja kehityskulkuja, toimivat heuristisina apuvälineinä yhteiskunnallisen kehityksen ymmärtämiseksi ja koordinoivat erilaisia toimijoita yhteisen idean taakse. Ennusteiden realismi on jopa toisarvoista, jos ne kykenevät artikuloimaan mielikuvitusta hyväksi käyttäen ajatuksia, jotka lopulta muuttavat ihmisten ja organisaatioiden toimintaa.

Beckertin mukaan taloustiede tai sosiologia eivät ole kyenneet tunnistamaan mielikuvituksellisten odotusten (*fictional expectations*) merkitystä yritettäessä selittää kapitalismin dynamiikkaa. Fiktiiviset odotukset on kirjan tärkein kä-

site. Fantasioille, mutta myös peloille ja toiveille, pitää antaa enemmän merkitystä, jos halutaan ymmärtää, miksi sellaisten klassikoiden kuin Max Weberin tai Joseph Schumpeterin käsitteet kapitalismin jäykistymisestä tai ylibyrokraatisoitumisen jähmettävästä vaikutuksesta eivät ole toteutuneet.

Kapitalistiselle taloudelle on ominaista elävä ja muuntuva luonne. Talouden liike tarvitsee ideoiden ylijäämää ja keskinäistä kilvoittelua. Jopa utopistiset lupaukset ja niihin liittyvät vaatimukset erilaisille toimijoille ovat kehittyvän liiketoiminnan ehto. Beckert viittaa tässä Benedict Andersonin kuuluisaan näkemykseen imaginaaristen yhteisöiden (*imagined communities*) merkityksestä kansallisdentiteetin kehityksessä.

Beckertin teos jakautuu kolmeen pääjaksoon: 1) ”Päätöksenteko epävarmuuden oloissa”; 2) ”Kapitalistisen talouden ainesosat” (mielikuvituksen rooli eri konteksteissa – rahan, pankkitoiminnan, investointien, voittojen, innovaatioiden ja kulutuksen alueilla) ja 3) ”Odotusten inspiroimisen ja levittämisen työkalut”.

Sosiologian valtavirta on keskittynyt analysoimaan nykyisyyttä menneisyyden funktiona, kun taas valtavirtataloustiede on toiminut päinvastoin: käyttäy-

tymistä selitetään tulevaisuuden odotuksilla ja intentioilla. Kirjan alussa perustellaan väitettä muun muassa taloustieteen rationaalisten odotusten koulukunnan keskeisyydellä. Itse en pitäisi tätä suuntausta lainkaan niin tärkeänä kuin Beckert. Korostaisin enemmän taloustieteen perustavaa keskustelua kalkyloitavissa olevan riskin ja aidon epävarmuuden eroista. Kenneth Arrow, taloustieteen nobelisti vuodelta 1972, on osoittanut riskikäsitteen perustavan luonteen taloustieteessä: esimerkiksi ”alenevan rajahyödyn laki” ja kuluttajien riskiaversio ovat erottamattomassa suhteessa toisiinsa.

Viime vuosikymmeninä sosiologiassa on alettu pureutua ennusteiden rooliin yhteiskunnan ja talouden kehitysdynamiikassa (*sociology of expectations, critical market studies*, jne.). Beckert, kuten myös yleisemmin ennustamisen ja ennusteiden sosiologia, ottaa virikkeitä tieteen ja teknologian tutkimuksesta kuten myös markkina- ja strategiatutkimuksesta, joissa korostetaan kykyä artikuloida tulevaisuutta yhteiskunnallisen hallinnan keinona.

Arvon luonnissa odotuksilla on merkittävä roolinsa. Yhtä oleellista on se, että maailma on aidosti avoin muutokselle eikä ole ahtaan rationaalien ajattelun mukaisesti vaihtoehtoton.

Beckertin ajatus ennustamisen poliittisuudesta ja odotusten hallinnasta perustuu siihen, että yleensä aitoa epävarmuutta ei voi hallita muuten kuin puhumalla laskelmoiden kalkyloitujen riskien muodossa.

Itselleni kaikkein kiinnostavin on kirjan kolmas jakso, joka käsittelee odotusten luonnin ja mielikuvituksen inspiroinnin työkaluja, sitä, kuinka aitoja epävarmuuksia organisoidaan ”tulevaisuuskonsultoinnilla” hyvin konkreettisesti ja tarkoitushakuisesti kalkyloitaviksi riskeiksi ja suorastaan varmuuksiksi. Beckert kuvaa *start-up*-maailman arkisia työkaluja – *pitchausta, business planeja*, strategiaprosesseja ja erilaisia kirjanpitökäytäntöjä – mielikuvitusta virittävinä ja levittävinä käytäntöinä. Itse olin aikaisemmin ajatellut, että aloittelevaan bisnekseen kuuluvat määrämutoisuudet ovat kaikkea muuta kuin luovuuden elementtejä.

Ennusteiden ja tulevaisuuden luomiseen on syntynyt oma teollisuudenalansa. Sen kirkkaimpana tähtenä on Gartner Analytics, jättiyritys, jonka tulevaisuutta ennakoivat ”hypesykli”-kuvat leviävät kautta maailman. Nämä ennusteet syntyvät vuorovaikutuksellisesti neuvottelemalla yritysten, akateemisten tutkijoiden ja erilaisten intressiryhmien kanssa.

Tulevaisuuden sanoittamista määrittelee pitkälti se, mikä on taloudellisesti edullisinta ja voitokkainta analytiikkafirmalle.

Hypesyklarit tutkimusta on tehty esimerkiksi kaksisuuntaisen teräväpiirtotelevision, superjohtavuuden, 3D-printterien ja grafeenin leviämisen ymmärtämiseksi. Gartnerin mukaan kehitys etenee tyypillisesti vaiheittain: teknologinen keksintö ja innostus, katteettomien lupausten aika, pettymys, alamäki ja uusi nousu. Tekoälyn tai älykodin kaltaisia lupauksia on tosin toistettu jo vuosikymmenestä toiseen. Jopa kaikkein epärealistisimmatkin visiot sitovat yhteen erilaisia toimijoita. Joskus pioneerit palavat loppuun ennen kuin hedelmät kypsyvät, kuten kävi Suomessa Soneralla ja Nokialle ennusteissa kolmannen sukupolven matkapuhelimista. Älypuhelimesta tuli totta, mutta huomattavasti hitaammin kuin 1990-luvun visioissa oletettiin.

Kirjan lopussa pohditaan kahdenlaisia ennusteita: talousennusteita ja teknologiaennusteita. Teknologiaennusteita Beckert luonnehtii ennakkoluulottomiksi ja uutta luoviksi, kun taas talousennusteet ovat konservatiivisia ja mielikuvituksettomia. Tämä oli itselleni kirjan kiistanalaisin havainto. Itse talouden suhdanne-ennusteita tehneenä Beckertin ajattelussa

ärsyttää ulkokohtaisuus, jolla hän kuvaa talouden ennuste-toimintaa.

Beckertin mukaan ennustevirheet johtuvat huonoista malleista. Tällä väitteellä hän tulee liioitelleeksi mallien tärkeyttä ennusteissa. Useimmiten taloudelliset ennustevirheet esimerkiksi bruttokansantuotteessa johtuvat mallien ulkopuolisten tekijöiden eli eksogeenisten muuttujien dramaattisista muutoksista. Esimerkiksi käy vaikkapa Venäjän viennin taketelu tai Nokian alasajo finanssikriisin pitkittymisen selityksenä. Kansantaloudelliset mallit ovat luonteeltaan konservatiivisia. Tämä johtuu kansantalouden tilinpidon identiteetistä, jonka historia ulottuu 1800-luvun tilastotuotannon standardisointiin tai jopa 1700-luvulle, jolloin talouden mallintamisen esikuvaksi otettiin ihmisen venkierto.

Yksi syy ennusteiden epäonnistumiseen on se, että talousennusteet vaikuttavat suoraan talouteen kun taas teknologiaennusteet vaikuttavat paljon epäsuoremmin itse teknologiaan tai luonnontieteen lainalaisuuksiin. Taloustieteen mallien suurin ongelma on, että ne eivät voi tunnistaa sitä, kuinka pelin pelaaminen muuttaa jatkuvasti pelin sääntöjä. Mallien realismin sijaan kannattaisi kysyä esimerkiksi sitä, missä määrin

ennusteiden laatimista ohjaa massakäyttäytyminen. Omat kokemukseni kertovat siitä, kuinka tärkeitä referenssejä muiden ennusteinstituutioiden näkemykset ovat. Suuria poikkeamia yritetään välttää.

Beckertin kirja saa ennusteista kiinnostuneet esittämään monia kysymyksiä. Perusargumentti on uskottava: niin yhteiskuntataloudelliset kuin teknologiset ennusteet ovat performatiivisia tuottaessaan todellisuutta, ne ovat yleensä poliittisesti tarkoitushakuisia ja niitä laaditaan itseään toteuttaviksi. Tämän päivän mielikuvitus on tulevaisuuden todellisuutta.

Mika Pantzar